

M. Lezsák Gabriella

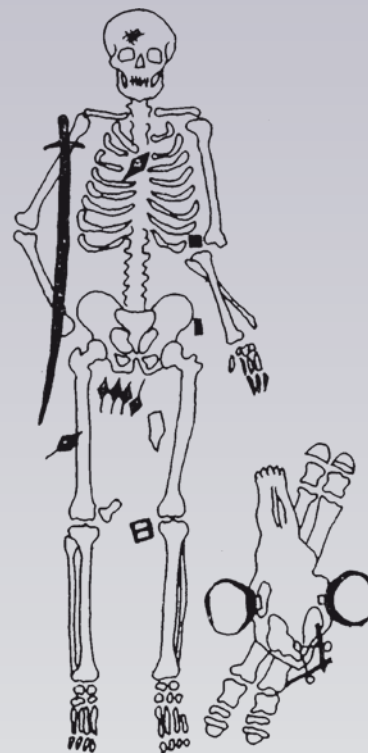
Részleges lovastemetkezések a kelet-európai steppén

A részleges lovastemetkezés a honfoglaló magyar elit egyik markáns temetkezési formája. A rítus jellemzője, hogy a sírokban csak az állat koponya- és végtagsontjai találhatók meg, és gyakran a ló bőrének nyomai is felfedezhetők. A honfoglalás kori Kárpát-medence részleges lovastemetkezéseit 1943-ban részletesebben László Gyula rendszerezte elsőként.

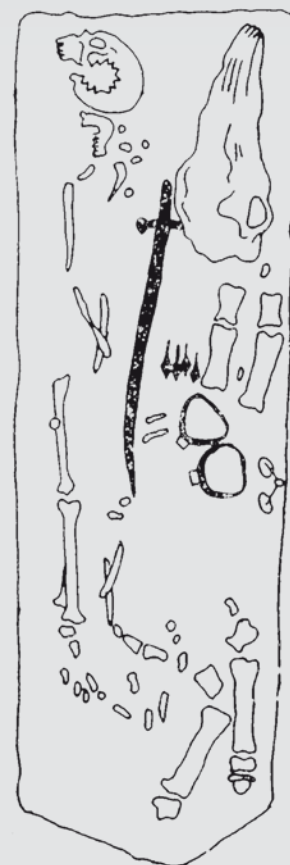
Az orosz történész, Rosztovcev adatait felhasználva rámutatott, hogy ez a temetkezési forma már a szkíta kori sírokban a Fekete-tenger északi részén, a Pontusz–Meótisz (a mai Azo-vi-tenger) mellékén is megtalálható. László Gyula arra is felfigyelt, hogy az ezen a területen élt ún. királyi szkíták-

nál megismert temetkezési módok hasonló összetételben található meg a hunoknál, majd később a honfoglaló magyaroknál. A hun korszak és a honfoglaló magyarok részleges lovastemetkezései közötti összekötő kapcsot pedig az avar kori Kárpát-medence egyik kisebb csoportjában látta.

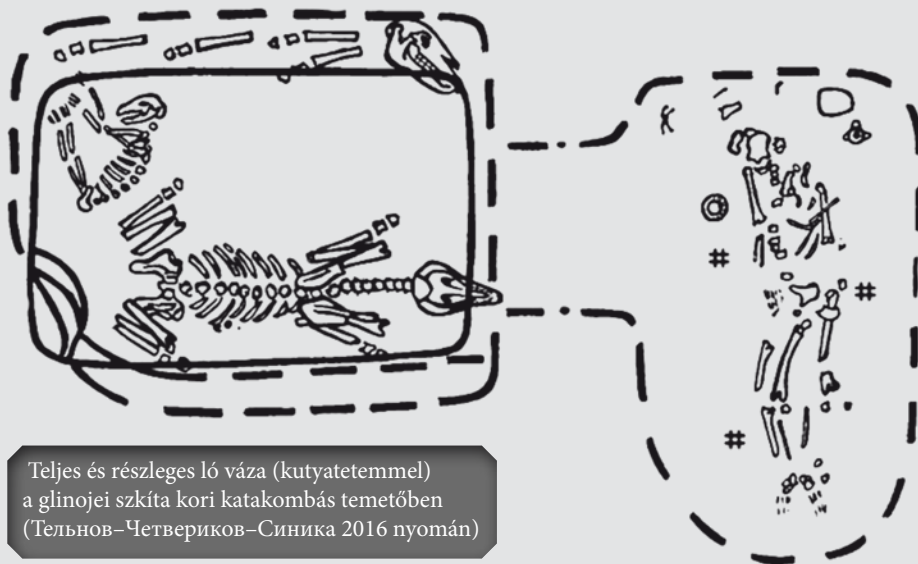
A honfoglaló magyarok részleges lovastemetkezéseit László Gyula nyomán később Bálint Csanád rendszerezte részletesen, és megállapította, hogy legjellemzőbb az elhunyt bal oldalára, a lábhoz tett lóőrös temetkezés a benne hagyott fejjel és a négy végtaggal együtt. Ezen kívül jellemző még a kitömött lóőrös, a hajtogatott lóőrös, a kiterített lóőrös és a jelképes (lószerszámos) változat is. Bálint Csanád kutatásai szerint a korai időszakra a kitömött lóőrös temetkezés volt a legjellemzőbb.

Lábhoz tett lóőrös temetkezés a honfoglalás kori Kárpát-medencében (Bálint 1969 nyomán)

Kitömött lóőrös temetkezés a honfoglalás kori Kárpát-medencében (Bálint 1969 nyomán)

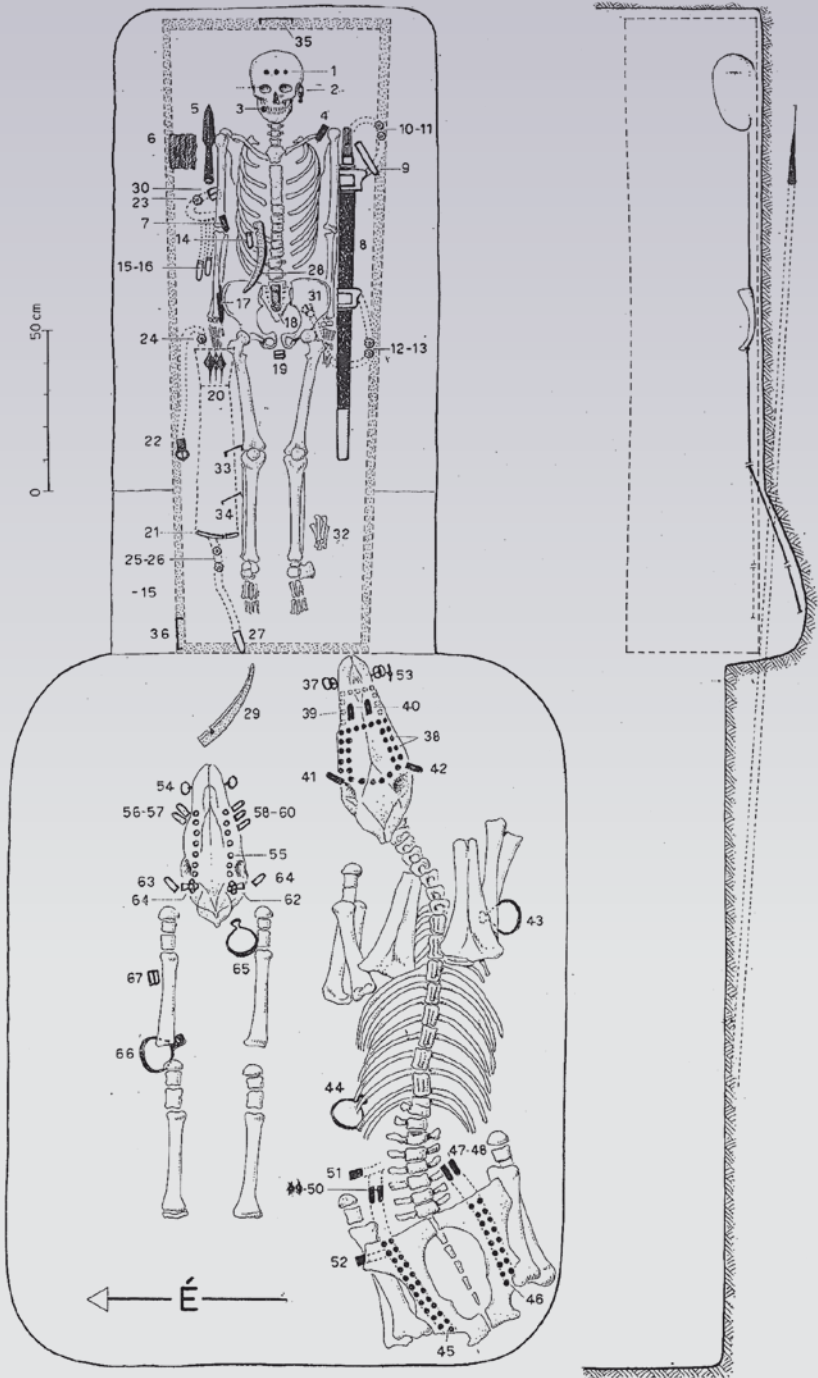

Teljes és részleges ló váza (kutyatetemmel) a glinojei szkíta kori katakombás temetőben (Тельнов–Четвериков–Синика 2016 nyomán)

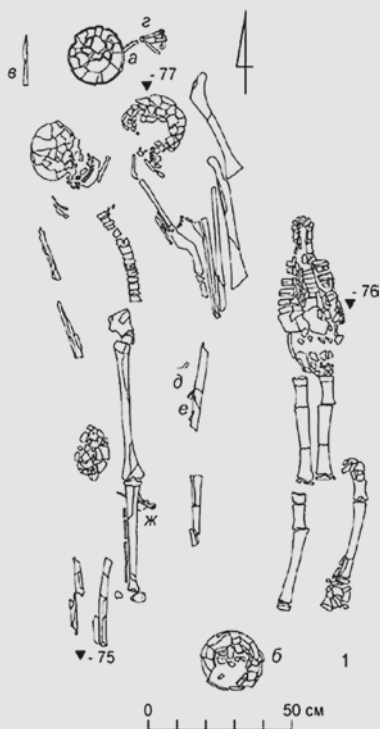
A honfoglaló elit részleges lovas-temetkezéseinek szkítákhoz köthető eredeztetése a hazai szakirodalomban visszhangtalan maradt, és a kelet-európai királyi szkíta leletanyagot ebből a szempontból azóta sem vizsgálták.

Az elmúlt évtizedekben azonban az orosz, a moldáv és az ukrán régészeti feltárások további adatokkal bizonyították, hogy a hun expanzió előtt több mint egy évezreddel, a preszkíta, illetve a korai szkíta időszakban, az ún. meót kultúra aknasírjaiban már megtalálható ez a temetkezési forma, és a Kr. e. 1. évezred második felében az ún. királyi szkítáknál általános jelenség volt a Fekete-tenger és a Nyugat-Kaukázus északi térségében.

A Kr. e. 5. században a királyi szkíták temetkezési szokásaival kapcsolatban Hérodotosz örökített meg értékes adatokat. A görög történetíró szerint a szkíta hitélet fontos része volt a napisten tiszteletére bemutatott lóáldozat: „*az istenek leggyorsabbjának az állatok leggyorsabbját szentelik*” (Hérodotosz I. 216). A gazdagabb elhunyttal

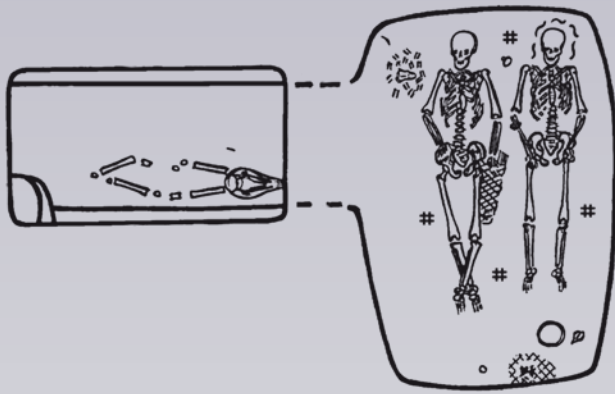

A szegvár-sápadali avar kori lovassír (Bóna 1979 nyomán)

Sírgödörben eltemetett részleges ló a zseléznodorozsniji protomeót temetőben (Лимберис – Марченко 2014 nyomán)

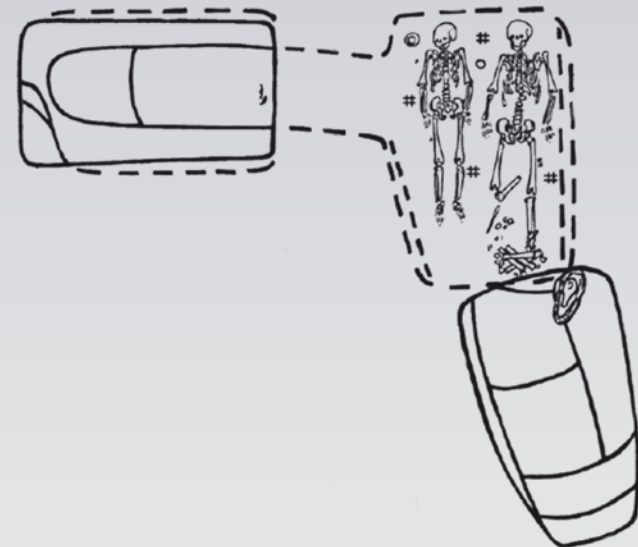
Kitömött lóborros temetkezés a zseléznodorozsniji protomeót temetőben a Kubán-vidéken (Лимберис – Марченко 2014 nyomán)

Részleges ló a glinojei szkíta kori katakombás temetőben, a sírkamra bejáratánál (Тельнов–Четверигов–Синика 2016 nyomán)

rendszerint lovakat is eltemettek, esetenként pedig a leölt lovak hasát kitisztították, fűvel megtöltötték és összevarrták, majd az elhunyt mellé tették (Héródotosz IV. 72).

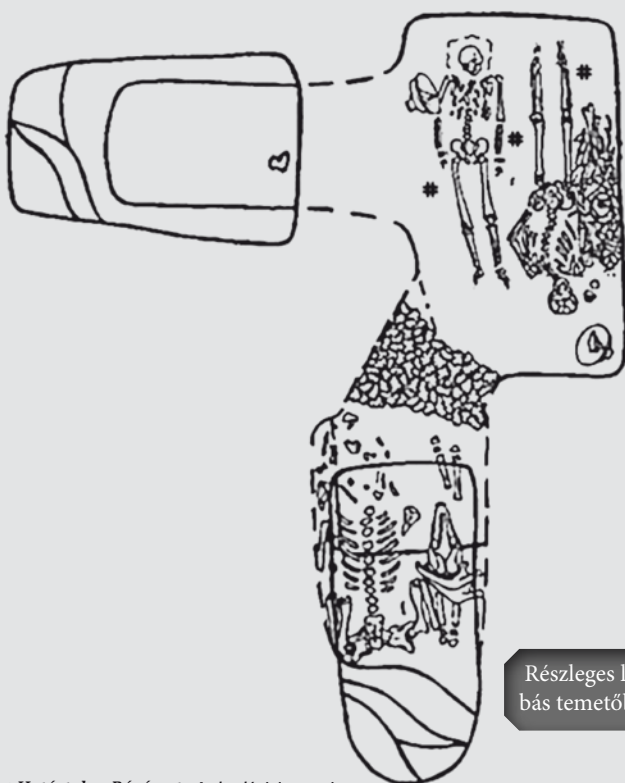
E mozzanat szellemi tartalmát a kutatások szerint a szkíta hagyományokat őrző észak-kaukázusi népek, főként az oszétok Nárt-eposzának vonatkozó ciklusa világítja meg. A Georges Dumézil által lejegyzett egyik változatban Szoszlán, a nárt hős lóháton jutott el a Holtak Országába. Az alvilági tartózkodása alatt Szoszlán lova a ravasz Szürdon intrikái miatt elpusztult, és Szoszlánnak csak úgy sikerült visszajutnia az élők világába, hogy lovát szalmával kitömött szellemlóvá változtatta. A moldáv régész, Vitalij Szinyika szerint ezt az eposzi adatot jól illusztrálja a Kr. e. 3–2. századra datálható glinojei szkíta kori temető 51/1. számú sírja, ahol a katakomba bejáratánál egy teljes lócsontváz és egy részlegesen eltemetett ló is feküdt. Az anatómiai rendben talált ló a Nárt-eposz adataival összefüggésben a Holtak Országába való eljutásra szánt lónak tekinthető, míg az egykor valószínűleg szalmával kitömött részleges ló a visszatérés lehetőségét jelentette.

Lábhoz tett részleges lovastemetkezés a glinojei szkíta kori katakombás temetőben (Тельнов–Четверигов–Синика 2016 nyomán)

Erre a temetkezési formára az avar kori Kárpát-medencében is található példák, pl. Szegvár-Sárpoldalon az előkelő férfit egy teljes és egy részlegesen eltemetett lóval hantolták el. A honfoglalás korában szintén előfordult, hogy egyszerre két lovat is sírba tettek az elhunyttal, itt azonban kizárólag részlegesen eltemetett lovakról van szó. A Nárt-eposz adatai szerint tehát a lovaknak közvetítő szerepük volt, segítségükkel jutott el az elhunyt a túlvilágra.

Közismert, hogy a temetkezések során alkalmazott rítusokban a korabeli hitélet, a túlvilágról alkotott képzetek tükröződnek. Az orosz és az ukrán régészeti kutatások szerint a Meótiszi keleti mellékén és a Nyugat-Kaukázusban az egész lóval történő temetkezések mellett már a preszkíta és a korai szkíta időszakban megtalálhatók a részleges lovastemetkezések. A Meótiszi keleti mellékére, a Kubán-vidékre

Részleges ló kutyacsontvázal a glinojei szkíta kori katakombás temetőben (Тельнов–Четверигов–Синика 2016 nyomán)

Szkíta kori kitömött lóbőrös temetkezés a Fekete-tenger keleti partvidékén, az Északnyugat-Kaukázusban (Новичихин 2006 nyomán)

lokalizált meót kultúra korai csoportjához tartozó bronzkori kurgánokba beásott aknasírokban, a Kr. e. 8–7. században többnyire szintén részleges lótemetkezések fordulnak elő. Általában az elhunyt bal oldalára tették a kitömött, vagy az összehajtogatott lóbőrt, a benne hagyott koponyával és a végtagokkal együtt. A kubánszki aknasírokban az elhunytak mellé a részlegesen eltemetett felszerszámozott lovakon kívül a fej magasságába rendszerint cserépedényt helyeztek, és velük temették fegyvereiket (pl. a kopjákat), valamint fenőköveiket is. Részlegesen eltemetett felszerszámozott lovak előfordulnak a Meótisz keleti mellékén az elhunyt temetkezése melletti külön sírgödörben is az ún. protomeót kultúrához tartozó temetőkben.

A honfoglalás kori Kárpát-medencéből szintén ismerünk önálló gödrökben eltemetett lócsontokat, amelyek a temetők szélein és a sírsorok között egyaránt előfordultak (pl. Orosháza-Dózsa Tsz.).

Általánosságban elmondható, hogy a Fekete-tenger északi előtere, a Meótisz keleti melléke és az Északnyugat-Kaukázus klasszikus szkíta kori sírjaiban a Kr. e. 1. évezred második felében az egész lovak alacsony számához képest viszonylag nagy számban szintén megtalálhatók a részleges lovastemetkezések.

A szkíta kori kurgános fejedelmi temetkezésekben is előfordul ez a rítus, amit pl. a Krím-félsziget keleti részén, Kercs mellett feltárt, a Kr. e. 4. századra datált Kul-obai temetkezés bizonyít, ahol az elhunyt fejedelemmel egy részlegesen eltemetett ló is előkerült.

A szkíta kori temetőkben a sírkamrás (katakombás) temetkezési forma, a régebbi kurgánokba beásott aknasír és az aknasíros temető egyaránt előfordul, részlegesen

eltemetett lovak mindhárom temetkezési formában megtalálhatók. A katakombás temetkezéseknél a részlegesen eltemetett lovat a sírkamra bejáratában (az ún. *dromoszban*), a sírkamrában, a holttest mellett vagy a holttestet tartalmazó sírkamra melletti külön aknasírban helyezték el. A Fekete-tenger északkeleti partvidékén feltárt aknasíros temetőkben rendszerint a halott lábához vagy a bal oldalára tették a részlegesen eltemetett lovat, de a régebbi (rendszerint bronzkori) kurgánokba utólag beásott aknasírokban is előfordulnak. A részlegesen eltemetett lovakat általában felszerszámozva, zablával és több esetben felmerült, hogy talán nyereggel együtt helyezték a sírokba, hasonlóan a honfoglaló magyarok elit rétegéhez. Többségében férfitemetkezésekben fordulnak elő, de a női sírokban is megtalálhatók. A részleges lovastemetkezéseknek az a típusa, ami a Kárpát-medencei honfoglalás kori temetkezésekben a leggyakoribb, vagyis, amikor a halott bal oldalára, a láb mellé tették a lóbőrt a benne hagyott fejjel és végtagokkal együtt, az ún. protomeót kortól mutatható ki bronzkori kurgánokba utólag beásott aknasírokban a Meótisz keleti mellékén. A bal oldalra helyezett kitömött lóbőrös temetkezés a Fekete-tenger keleti partvidékén, az Északnyugat-Kaukázusban is megtalálható ugyancsak aknasíros temetőkben. A Fekete-tenger északnyugati partvidékén feltárt glinojai katakombás temetőben is előfordul a bal oldalon, az elhunyt lábához helyezve. A gót hódításig mindenképpen élhetett ez a temetkezési szokás, ezt pl. a Kr. u. 1–2. századra datált Fanagoria C temető 63. sírja bizonyítja.

A szkíta kori Kárpát-medencében a részleges lóval történő temetkezési formának a kutatás mai állása szerint nincs nyoma, és bár lókoponyák előfordulnak (pl. Tápiószele), kizárólag egész lovakat tettek a sírokba. A Kárpát-medencében valóban csak a Kr. u. 4. század végén, a hun expanzióval jelenhetett meg ez a temetkezési forma, majd az avar korszakban is feltűnik egy szűkebb csoportnál, később pedig a honfoglalás korában vált gyakoribbá, zömmel a gazdagabb temetkezésekben.

A kutatások szerint a mai Mongólia területén a Kr. e. 8. – Kr. u. 2. század között, vagyis a királyi szkítákkal szinte egy időben, az ázsiai hunok is alkalmazták ezt a rítust. Az azonos kultúrkörhöz tartozó steppei, lótartó népek körében a 14. század végéig mutatható ki a jelenléte a Pontusz–Meótisz vidékén és a korabeli vallási élet egyik fontos szegmensét tükrözi.

